

Ο Κριτικός Γραμματισμός στη σχολική πράξη

Πανελλήνιο Συνέδριο
Δράμα: 1-3 Νοεμβρίου 2013

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΕΙΟ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

FREDERICK UNIVERSITY

ΔΗΜΟΣ
ΔΡΑΜΑΣ

1913 - 2013

100 ΧΡΟΝΙΑ
ΕΛΕΥΘΕΡΗ ΔΡΑΜΑ

Το Συνέδριο τελεί υπό την αιγίδα και την οικονομική στήριξη του **Δήμου Δράμας** (Δημοτική Επιχείρηση Κοινωνικής Πολιτιστικής και Τουριστικής Ανάπτυξης) και διοργανώνεται από το **Παιδαγωγικό Τμήμα Νηπιαγωγών** του Πανεπιστημίου Δυτικής Μακεδονίας (Φλώρινα) (Εργαστήριο Γλώσσας και Προγραμμάτων Γλωσσικής Διδασκαλίας), το **Τμήμα Επιστημών Προσχολικής Αγωγής και Εκπαίδευσης**, του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, και το **Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης του Πανεπιστημίου Frederick** της Κύπρου σε συνεργασία με τους τοπικούς εκπαιδευτικούς-επιστημονικούς φορείς (ΕΛΜΕ και Σύλλογο Εκπαιδευτικών Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης)

Επιστημονική - Οργανωτική επιτροπή

- Έλενα Γρίβα, επίκ. καθηγήτρια, Πανεπιστήμιο Δυτικής Μακεδονίας
- Δημήτριος Κουτσογιάννης, αν. καθηγητής, Τμήμα Φιλολογίας Α.Π.Θ.
- Κωνσταντίνος Ντίνας, καθηγητής, ΠΤΝ, Πανεπιστήμιο Δυτικής Μακεδονίας
- Αναστασία Στάμου, επίκ. καθηγήτρια, Πανεπιστήμιο Δυτικής Μακεδονίας
- Άννα Χατζηπαναγιωτίδη, επίκ. καθηγήτρια, Πανεπιστήμιο Frederick, Κύπρος
- Σωφρόνιος Χατζησαββίδης, καθηγητής, ΤΕΠΑΕ, Α.Π.Θ.

Πλήρης βιβλιογραφική αναφορά άρθρου:

Γρίβα, Ε., Κουτσογιάννης, Δ., Ντίνας, Κ., Στάμου, Α., Χατζηπαναγιωτίδη, Α. & Χατζησαββίδης, Σ. (επιμ.). 2014. Πρακτικά Πανελληνίου Συνεδρίου «Ο Κριτικός Γραμματισμός στη σχολική πράξη», <http://www.nured.uowm.gr/drama/PRAKTIKA.html>, ημερομηνία πρόσβασης: ηη/μμ/εε

ΠΑΡΑΣΚΕΥΗ 1 ΝΟΕΜΒΡΙΟΥ 2013

17:00-18:00	Εγγραφή Συνέδρων		
	ΑΙΘΟΥΣΑ Ι	ΑΙΘΟΥΣΑ Β	ΑΙΘΟΥΣΑ Γ
	Κριτικός γραμματισμός και γλωσσική διδασκαλία Προεδρείο: Κ. Ντίνας - Α. Ξανθόπουλος	Κριτικός γραμματισμός στα ΜΜΕ Προεδρείο: Σ. Παπαδοπούλου - Ν. Τσιτσανούδη	Κριτικός γραμματισμός και εκπαίδευση Προεδρείο: Τρ. Κωτόπουλος - Ο. Μούσιου
18:00-18:30	Α. Νικολαΐδης Η αξιοποίηση της προφορικότητας των γραπτών μαθητικών κειμένων στο πλαίσιο κατάκτησης του κριτικού γραμματισμού: μια διδακτική παρέμβαση	Σ. Παπαδοπούλου, Ν. Τσιτσανούδη-Μαλλίδη, Α. Χατζημανώλη Ευρηματικές ιστορίες με παραμυθιακή γλώσσα στην υπηρεσία του γραμματισμού των ΜΜΕ – Μελέτη περίπτωσης	Τρ. Κωτόπουλος, Μ. Ζωγράφου, Α. Βακάλη Δημιουργικός λόγος στην προσχολική ηλικία
18:30-19:00	Α. Ξανθόπουλος & Κ. Ντίνας «Δείγματα γραφής»: Από τον «γραπτό λόγο» του «ΔΕΠΠΣ-ΑΠΣ της ελληνικής γλώσσας για το Δημοτικό σχολείο» στον «γραπτό λόγο» του «Προγράμματος σπουδών για τη διδασκαλία της νεοελληνικής γλώσσας και της λογοτεχνίας στο Δημοτικό σχολείο»	Α. Δούκα, Α. Αρχάκης, Α. Φτερνιάτη Κριτική αποτίμηση του ειδησεογραφικού λόγου ως αντικείμενου διδασκαλίας στο Λύκειο	Ν. Παπαμαθαίου Από τον Γραμματισμό του Paulo Freire στον Κριτικό Γραμματισμό και το μοντέλο των κριτικής ανάλυσης των τεσσάρων πηγών των Freebody & Luke
19:00-19:30	Ε. Χλαπουτάκη & Κ. Ντίνας Παιδαγωγικές πρακτικές κριτικού γραμματισμού σε εφήβους μαθητές	Κ. Αμαραντίδου, Ο. Μούσιου-Μυλωνά, Κ. Ντίνας Οι διαφημίσεις στη ζωή μας: Ένα εκπαιδευτικό πρόγραμμα κριτικού γραμματισμού	Α. Καππάτου Κριτικός γραμματισμός και υβριδικό κείμενο
19:30-20:00	Σ. Σαμαρά Πτυχές κριτικού γραμματισμού σε εκπαιδευτικά σενάρια	Χ. Αρχοντή Γραμματισμός στα ΜΜΕ και ανάπτυξη της κριτικής σκέψης του μαθητή	Κ. Ντίνας, Κ. Βαΐρινο, Ο. Μούσιου-Μυλωνά, Α. Πολατίδου Επιμορφωτικό Πρόγραμμα επαγγελματικής ενδυνάμωσης εκπαιδευτικών για τον «Κριτικό Γραμματισμό»

ΣΑΒΒΑΤΟ 2 ΝΟΕΜΒΡΙΟΥ 2013 (πρωινή συνεδρία Ι)

	ΑΙΘΟΥΣΑ Ι	ΑΙΘΟΥΣΑ ΙΙ
	<p>Στρογγυλή τράπεζα: Ο κριτικός γραμματισμός στο Νηπιαγωγείο Προεδρείο: Μ. Μλεκάνης - Αικ. Σαραφίδου Συντονίστρια: Ε. Γώτη</p>	<p>Εφαρμογές κριτικού γραμματισμού στη διδασκαλία γλωσσικών μαθημάτων Προεδρείο: Μ. Φουντοπούλου - Ε. Ιωαννίδου</p>
9:30-10:00	<p>Υπεύθυνοι σχεδιασμού: Ε. Γώτη & Κ. Ντίνας</p>	<p>Ν. Αλέφαντος Η διερεύνηση του βαθμού εφαρμογής των αρχών του κριτικού γραμματισμού στη διδακτική πράξη στο μάθημα της νεοελληνικής γλώσσας του Λυκείου</p>
10:00-10:30	<p>Ομιλήτριες: Δάμτσιου Πόπη: Το κείμενο και το πλαίσιο επικοινωνίας Κοκοζίδου Κατερίνα: Το κείμενο ως γλωσσική και νοηματική δομή</p>	<p>Κ. Μαυρή Κριτικός γραμματισμός στην πρώτη τάξη του Δημοτικού Σχολείου</p>
10:30-11:00	<p>Απιδοπούλου Σοφία: Το κείμενο και ως κοινωνική πρακτική Χολέβα Όλγα: Το κείμενο ως αντικείμενο αξιολόγησης</p>	<p>Ζ. Κουσκουρίδα Προτάσεις για την καλλιέργεια του κριτικού γραμματισμού στο μάθημα της Γλώσσας στην ΣΤ΄ Δημοτικού</p>
11:00-11:30	<p>Συμμετέχουσες στο σχέδιο εργασίας: Απιδοπούλου Σοφία, Γκουβεντάρη Πόπη, Γούρκου Χριστίνα, Δάμτσιου Πόπη, Ζιαμπούλη Κατερίνα, Κακάνη Ευαγγελία, Καντά Λίτσα, Καρασάββα Λευκή, Καρασάββα Χριστίνα, Καρασίμου Μαρία, Κοκοζίδου Κατερίνα, Κοπαρανίδου Γιώτα, Κουτσογιώτα Αλέκα, Κυράνου Ελένη, Μπαξεβανίδου Αγγελική, Πίτση Τασούλα, Σκρίμπα Ευαγγελία, Σμέρνου Εύη, Σταμάτη Σάσα, Τόλιου Ελένη, Φραγκότση Ελένη, Χολέβα Όλγα</p>	<p>Α. Νικολοπούλου Η διδασκαλία των αρχαίων ελληνικών υπό το πρίσμα του κριτικού γραμματισμού</p>
11:30-11:45	Διάλειμμα για καφέ	

ΣΑΒΒΑΤΟ 2 ΝΟΕΜΒΡΙΟΥ 2013 (πρωινή συνεδρία II)

11:45-12:30	Επίσημη έναρξη- Χαιρετισμοί		
	ΑΙΘΟΥΣΑ I	ΑΙΘΟΥΣΑ II	ΑΙΘΟΥΣΑ III
	<p>Στρογγυλή τράπεζα: Η «παραδοσιακή» και η «λειτουργική» γραμματική ως εργαλεία στην κριτική ανάγνωση της κοινωνικής πραγματικότητας: από τη θεωρία στην πράξη του κριτικού γραμματισμού Προεδρείο: Σπ. Κιουλάνης - Χρ. Βαμβούρη Συντονίστρια: Τρ. Κωστούλη</p>	<p>Ψηφιακός Γραμματισμός Προεδρείο: Α. Μιγάλης - Β. Συμεωνίδης</p>	<p>Κριτικός γραμματισμός στη λογοτεχνία Προεδρείο: Ε. Γρίβα - Α. Στάμου</p>
12:30-13:00	<p>Ομιλητές/τριες: Φ. Τεντολούρης: Ενάντια στην τελεολογία της κριτικής διάστασης του γραμματισμού: η διαλογικότητα στον κριτικό γραμματισμό και η διαλογικότητα του κριτικού γραμματισμού</p>	<p>Χ.-Π. Βαϊοπούλου & Ι. Χατζηκυριάκου Η διασύνδεση του πληροφορικού γραμματισμού με την καλλιέργεια του κριτικού γραμματισμού των μαθητών της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης</p>	<p>Ν. Ρούμπης Από τον Σαμαράκη στα... πινέλα. Ένα «μάθημα» νεοελληνικής λογοτεχνίας σε διαπολιτισμικό περιβάλλον</p>
13:00-13:30	<p>Σ. Χατζησαββίδης: Παραδοσιακή γραμματική και κριτικός γραμματισμός Τρ. Κωστούλη: Προς έναν νέο Λόγο για τη διδασκαλία της Λειτουργικής Γραμματικής: 'Εγχειρίδιο' γραμματικής περιγραφής και τρόποι αξιοποίησής του στην πράξη</p>	<p>Β. Συμεωνίδης Αρχαίες Νέες Τεχνολογίες</p>	<p>Ε. Σωτηρίου, Κ. Ντίνας, Α. Στάμου, Ε. Γρίβα Πρόταση διδασκαλίας των λαϊκών παραμυθιών ως κειμενικού είδους: Προσέγγιση με βάση την κριτική ανάλυση λόγου</p>
13:30-14:00	<p>Μ. Στυλιανού: Η διδασκαλία των 'λειτουργιών' στη σχολική πράξη: Από την κειμενοκεντρική προσέγγιση σε ένα πρόγραμμα κριτικού γραμματισμού</p>	<p>Μ. Κουκλατζίδου & Μ. Γκουντούμα Web 2.0 εργαλεία και κριτικός γραμματισμός</p>	<p>Ε. Γαμβρού Η συν-ανάγνωση και η συν-γραφή στις διαδικτυακές κοινότητες για τη λογοτεχνία ως μορφές κριτικής στάσης προς το λογοτεχνικό κείμενο</p>
14:00-14:30	<p>Α. Γεωργίου: Συνδυάζοντας τα 'μέρη του λόγου' με τις 'λειτουργίες': οι στάσεις και οι αντιστάσεις Κύπριων εκπαιδευτικών σε μια νέα παιδαγωγική πρόταση</p>	<p>Μ. Δουζίνα Μία πρόταση διδασκαλίας των αρχαίων ελληνικών με τη χρήση ΤΠΕ και την εφαρμογή των αρχών του κριτικού γραμματισμού</p>	<p>Ε. Καραμανέ Η πρόκληση της διδασκαλίας του κριτικού γραμματισμού: διδακτική εφαρμογή στη Νεοελληνική Λογοτεχνία και Γλώσσα Α' Λυκείου</p>
14:30-18:00	<p>Διάλειμμα για μεσημεριανό</p>		

ΣΑΒΒΑΤΟ 2 ΝΟΕΜΒΡΙΟΥ 2013 (απογευματινή συνεδρία)

	ΑΙΘΟΥΣΑ Ι	ΑΙΘΟΥΣΑ ΙΙ	ΑΙΘΟΥΣΑ ΙΙΙ
	Κριτικός γραμματισμός και Προγράμματα Σπουδών Προεδρείο: Ε. Γρίβα - Μ. Οικονομάκου	Στρατηγικές κριτικής ανάγνωσης και γραφής Προεδρείο: Μ. Φουντοπούλου - Σ. Χατζησαββίδης	Όροι και όρια του κριτικού γραμματισμού Προεδρείο: Δ. Κουτσογιάννης - Σ. Κοντοβούρκη
18:00-18:30	Μ. Οικονομάκου & Ε. Γρίβα Κριτικός γραμματισμός και Προγράμματα Σπουδών για τη γλωσσική διδασκαλία στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση: μια συγκριτική μελέτη	Α. Αναστασιάδου & Κ. Ηλιοπούλου Ανάπτυξη στρατηγικών κριτικής ανάγνωσης και γραφής: μια εναλλακτική διδακτική πρόταση	Α. Μιχάλης Κριτική ανάλυση λόγου: δυνατότητες και προβλήματα εφαρμογής της στη γλωσσοεκπαιδευτική διαδικασία
18:30-19:00	Ε. Τουρκοχωρίτη, Ε. Γρίβα, Α. Στάμου Το νέο Πρόγραμμα Σπουδών του Νηπιαγωγείου: ερμηνευτική προσέγγιση των στοιχείων προώθησης της παιδαγωγικής του κριτικού γραμματισμού	Μ. Καπετανίδου & Θ. Αγάπογλου Από την κριτική ανάγνωση κειμένων στη δημιουργική γραφή	Σ. Κοντοβούρκη & Ε. Ιωαννίδου Κατασκευές κριτικού γραμματισμού στον λόγο Κύπριων εκπαιδευτικών: σταθερές και μετατοπίσεις κατά τα πρώτα στάδια εφαρμογής ενός Προγράμματος Σπουδών
19:00-19:30	Α. Χαιριστανίδης, Ε. Γρίβα, Α. Στάμου Απόψεις εκπαιδευτικών πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης σε θέματα (κριτικού) γραμματισμού	Σ. Παπαδοπούλου & Ν. Τσιτσανούδη-Μαλλίδη Η αποκάλυψη της «στάσης υψηλής εικονικής ευμένειας» ως εργαλείο για την εμπάθυνση του κριτικού γραμματισμού στη σχολική καθημερινότητα	Ε. Γκένιου Ο κριτικός γραμματισμός στα νέα Αναλυτικά Προγράμματα Σπουδών Δημοτικού για τη Λογοτεχνία
19:30-20:00	Β. Γκολώνη, Α. Στάμου, Ε. Γρίβα Η διαπροσωπική λειτουργία της γλώσσας στα σχολικά βιβλία των Φυσικών Επιστημών της Στ' τάξης του Δημοτικού: κατασκευάζοντας παιδαγωγικές σχέσεις	Μ. Λιάκου, Θ. Σκούρα, Μ. Γαβρηλίδου Εφαρμογή της λειτουργικής γραμματικής στην ανάγνωση κειμένου	Δ. Κουτσογιάννης Κριτικοί γραμματισμοί: διεθνής εμπειρία και ελληνική πραγματικότητα
20:00-20:30	Ε. Κονσούλη Καλλιέργεια λειτουργικού και κριτικού γραμματισμού στο Διαθεματικό Ενιαίο Πλαίσιο Προγραμμάτων Σπουδών και το Πρόγραμμα Σπουδών του Νέου Σχολείου: μια συγκριτική προσέγγιση	Μ.Ζ. Φουντοπούλου Τεχνικές ανάγνωσης του αρχαιοελληνικού κειμένου υποστηρικτικές του κριτικού γραμματισμού. Διδακτικά παραδείγματα από τα Ομηρικά Έπη και από τη Θεματογραφία Λυκείου	

ΚΥΡΙΑΚΗ 3 ΝΟΕΜΒΡΙΟΥ 2013 (πρωινή συνεδρία Ι)

	ΑΙΘΟΥΣΑ Ι	ΑΙΘΟΥΣΑ ΙΙ
	Κριτικός γραμματισμός και κοινωνικές διαστάσεις Προεδρείο: Δ. Πατρωνίδου - Φ. Τεντολούρης	Κριτικός γραμματισμός και κοινωνική χειραφέτηση Προεδρείο: Α. Χατζηνικολάου - Α. Χατζηπαύλου
9:30-10:00	Α. Καπραβέλου Η γλώσσα της εργατικής τάξης ως μέρος των κοινωνικών-εκπαιδευτικών ανισοτήτων	Θ. Αγάπογλου Ο κριτικός γραμματισμός ως χειραφετητική πρακτική γραμματισμού σε τάξεις υποδοχής
10:00-10:30	Δ. Πατρωνίδου Γλωσσική εκπαίδευση και συγκρότηση έθνους – κράτους: το παράδειγμα της Βουλγαρίας κατά το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο	Α. Χατζηνικολάου Σχεδιασμός και υλοποίηση πρακτικών γραμματισμού ως κοινωνική και πολιτική δόμηση της διδασκαλίας με παιδιά Ρομά του Δενδροποτάμου Θεσσαλονίκης
10:30-11:00	Ε. Ψαριανός Η Κριτική Παιδαγωγική του John Dewey Ε.	Γ. Χατζηπαύλου & Α. Χατζηνικολάου Γραμματισμοί γυναικών Ρομά μητέρων «αναλφάβητων» στο σχολείο του Δενδροποτάμου Θεσσαλονίκης
11:00-11:30	Διάλειμμα για καφέ	

ΚΥΡΙΑΚΗ 3 ΝΟΕΜΒΡΙΟΥ 2013 (πρωινή συνεδρία ΙΙ)

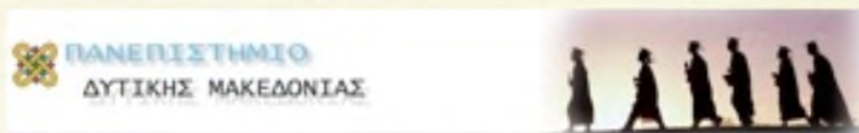
	ΑΙΘΟΥΣΑ Ι	ΑΙΘΟΥΣΑ ΙΙ
	Κριτικός γραμματισμός και πολιτισμικές διαστάσεις Προεδρείο: Α. Στάμου -Ν. Μουράτογλου	Γραμματισμός στην ελληνική ως δεύτερη/ξένη γλώσσα Προεδρείο: Α. Χατζηπαναγιωτίδου- Ε. Κούλαλη
11:30-12:00	Ν. Μουράτογλου & Π. Τσιρώνη Η κατάκτηση του ακαδημαϊκού γραμματισμού στην ελληνική τριτοβάθμια εκπαίδευση: το παράδειγμα της Φιλοσοφικής Σχολής του Α.Π.Θ.	Μ. Κοκκινίδου Προσέγγιση του προφορικού και του γραπτού λόγου μέσα από κείμενα ειδησεογραφίας στη διδασκαλία της ελληνικής ως ξένης σε ενήλικες στο πλαίσιο των αρχών του κριτικού γραμματισμού: διδακτικές προτάσεις
12:00-12.30	Ε. Ανδρεαδέλλη, Α. Ιωαννίδου, Ε. Τσιουπλή, Π. Φωκά Κριτικός γραμματισμός στα μουσεία σύγχρονης τέχνης	Ε. Κούλαλη Η διδασκαλία της ελληνικής ως ξένης/δεύτερης γλώσσας στο πλαίσιο του κριτικού γραμματισμού: μια πρόταση διδακτικής αξιοποίησης των τεσσάρων αξόνων προσέγγισης/ανάλυσης κειμένου
12.30-13.30	Κλείσιμο-Απολογισμός	

Ο Κριτικός Γραμματισμός στη σχολική πράξη

Πανελλήνιο Συνέδριο
Δράμα: 1-3 Νοεμβρίου 2013

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΕΙΟ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

FREDERICK UNIVERSITY

ΔΗΜΟΣ
ΔΡΑΜΑΣ

1913 - 2013

100 ΧΡΟΝΙΑ
ΕΛΕΥΘΕΡΗ ΔΡΑΜΑ

Το Συνέδριο τελεί υπό την αιγίδα και την οικονομική στήριξη του **Δήμου Δράμας** (Δημοτική Επιχείρηση Κοινωνικής Πολιτιστικής και Τουριστικής Ανάπτυξης) και διοργανώνεται από το **Παιδαγωγικό Τμήμα Νηπιαγωγών** του Πανεπιστημίου Δυτικής Μακεδονίας (Φλώρινα) (Εργαστήριο Γλώσσας και Προγραμμάτων Γλωσσικής Διδασκαλίας), το **Τμήμα Επιστημών Προσχολικής Αγωγής και Εκπαίδευσης**, του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, και το **Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης του Πανεπιστημίου Frederick** της Κύπρου σε συνεργασία με τους τοπικούς εκπαιδευτικούς-επιστημονικούς φορείς (ΕΛΜΕ και Σύλλογο Εκπαιδευτικών Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης)

Επιστημονική - Οργανωτική επιτροπή

- Έλενα Γρίβα, επίκ. καθηγήτρια, Πανεπιστήμιο Δυτικής Μακεδονίας
- Δημήτριος Κουτσογιάννης, αν. καθηγητής, Τμήμα Φιλολογίας Α.Π.Θ.
- Κωνσταντίνος Ντίνας, καθηγητής, ΠΤΝ, Πανεπιστήμιο Δυτικής Μακεδονίας
- Αναστασία Στάμου, επίκ. καθηγήτρια, Πανεπιστήμιο Δυτικής Μακεδονίας
- Άννα Χατζηπαναγιωτίδη, επίκ. καθηγήτρια, Πανεπιστήμιο Frederick, Κύπρος
- Σωφρόνιος Χατζησαββίδης, καθηγητής, ΤΕΠΑΕ, Α.Π.Θ.

Πλήρης βιβλιογραφική αναφορά άρθρου:

Γρίβα, Ε., Κουτσογιάννης, Δ., Ντίνας, Κ., Στάμου, Α., Χατζηπαναγιωτίδη, Α. & Χατζησαββίδης, Σ. (επιμ.). 2014. Πρακτικά Πανελληνίου Συνεδρίου «Ο Κριτικός Γραμματισμός στη σχολική πράξη», <http://www.nured.uowm.gr/drama/PRAKTIKA.html>, ημερομηνία πρόσβασης: ηη/μμ/εε

ΠΑΡΑΣΚΕΥΗ 1 ΝΟΕΜΒΡΙΟΥ 2013

17:00-18:00	Εγγραφή Συνέδρων		
	ΑΙΘΟΥΣΑ Ι	ΑΙΘΟΥΣΑ ΙΙ	ΑΙΘΟΥΣΑ ΙΙΙ
	Κριτικός γραμματισμός και γλωσσική διδασκαλία Προεδρείο: Κ. Ντίνας - Α. Ξανθόπουλος	Κριτικός γραμματισμός στα ΜΜΕ Προεδρείο: Σ. Παπαδοπούλου - Ν. Τσιτσανούδη	Κριτικός γραμματισμός και εκπαίδευση Προεδρείο: Τρ. Κωτόπουλος - Ο. Μούσιου
18:00-18:30	Α. Νικολαΐδης Η αξιοποίηση της προφορικότητας των γραπτών μαθητικών κειμένων στο πλαίσιο κατάκτησης του κριτικού γραμματισμού: μια διδακτική παρέμβαση	Σ. Παπαδοπούλου, Ν. Τσιτσανούδη-Μαλλίδη, Α. Χατζημανώλη Ευρηματικές ιστορίες με παραμυθιακή γλώσσα στην υπηρεσία του γραμματισμού των ΜΜΕ – Μελέτη περίπτωσης	Τρ. Κωτόπουλος, Μ. Ζωγράφου, Α. Βακάλη Δημιουργικός λόγος στην προσχολική ηλικία
18:30-19:00	Α. Ξανθόπουλος & Κ. Ντίνας «Δείγματα γραφής»: Από τον «γραπτό λόγο» του «ΔΕΠΠΣ-ΑΠΣ της ελληνικής γλώσσας για το Δημοτικό σχολείο» στον «γραπτό λόγο» του «Προγράμματος σπουδών για τη διδασκαλία της νεοελληνικής γλώσσας και της λογοτεχνίας στο Δημοτικό σχολείο»	Α. Δούκα, Α. Αρχάκης, Α. Φτερνιάτη Κριτική αποτίμηση του ειδησεογραφικού λόγου ως αντικείμενου διδασκαλίας στο Λύκειο	Ν. Παπαμαθαίου Από τον Γραμματισμό του Paulo Freire στον Κριτικό Γραμματισμό και το μοντέλο των κριτικής ανάλυσης των τεσσάρων πηγών των Freebody & Luke
19:00-19:30	Ε. Χλαπουτάκη & Κ. Ντίνας Παιδαγωγικές πρακτικές κριτικού γραμματισμού σε εφήβους μαθητές	Κ. Αμαραντίδου, Ο. Μούσιου-Μυλωνά, Κ. Ντίνας Οι διαφημίσεις στη ζωή μας: Ένα εκπαιδευτικό πρόγραμμα κριτικού γραμματισμού	Α. Καππάτου Κριτικός γραμματισμός και υβριδικό κείμενο
19:30-20:00	Σ. Σαμαρά Πτυχές κριτικού γραμματισμού σε εκπαιδευτικά σενάρια	Χ. Αρχοντή Γραμματισμός στα ΜΜΕ και ανάπτυξη της κριτικής σκέψης του μαθητή	Κ. Ντίνας, Κ. Βαΐρινού, Ο. Μούσιου-Μυλωνά, Α. Πολατίδου Επιμορφωτικό Πρόγραμμα επαγγελματικής ενδυνάμωσης εκπαιδευτικών για τον «Κριτικό Γραμματισμό»

ΣΑΒΒΑΤΟ 2 ΝΟΕΜΒΡΙΟΥ 2013 (πρωινή συνεδρία Ι)

	ΑΙΘΟΥΣΑ Ι	ΑΙΘΟΥΣΑ ΙΙ
	<p>Στρογγυλή τράπεζα: Ο κριτικός γραμματισμός στο Νηπιαγωγείο Προεδρείο: Μ. Μλεκάνης - Αικ. Σαραφίδου Συντονίστρια: Ε. Γώτη</p>	<p>Εφαρμογές κριτικού γραμματισμού στη διδασκαλία γλωσσικών μαθημάτων Προεδρείο: Μ. Φουντοπούλου - Ε. Ιωαννίδου</p>
9:30-10:00	<p>Υπεύθυνοι σχεδιασμού: Ε. Γώτη & Κ. Ντίνας</p>	<p>Ν. Αλέφαντος Η διερεύνηση του βαθμού εφαρμογής των αρχών του κριτικού γραμματισμού στη διδακτική πράξη στο μάθημα της νεοελληνικής γλώσσας του Λυκείου</p>
10:00-10:30	<p>Ομιλήτριες: Δάμτσιου Πόπη: Το κείμενο και το πλαίσιο επικοινωνίας Κοκοζίδου Κατερίνα: Το κείμενο ως γλωσσική και νοηματική δομή</p>	<p>Κ. Μαυρή Κριτικός γραμματισμός στην πρώτη τάξη του Δημοτικού Σχολείου</p>
10:30-11:00	<p>Απιδοπούλου Σοφία: Το κείμενο και ως κοινωνική πρακτική Χολέβα Όλγα: Το κείμενο ως αντικείμενο αξιολόγησης</p>	<p>Ζ. Κουσκουρίδα Προτάσεις για την καλλιέργεια του κριτικού γραμματισμού στο μάθημα της Γλώσσας στην ΣΤ΄ Δημοτικού</p>
11:00-11:30	<p>Συμμετέχουσες στο σχέδιο εργασίας: Απιδοπούλου Σοφία, Γκουβεντάρη Πόπη, Γούρκου Χριστίνα, Δάμτσιου Πόπη, Ζιαμπούλη Κατερίνα, Κακάνη Ευαγγελία, Καντά Λίτσα, Καρασάββα Λευκή, Καρασάββα Χριστίνα, Καρασίμου Μαρία, Κοκοζίδου Κατερίνα, Κοπαρανίδου Γιώτα, Κουτσογιώτα Αλέκα, Κυράνου Ελένη, Μπαξεβανίδου Αγγελική, Πίτση Τασούλα, Σκρίμπα Ευαγγελία, Σμέρνου Εύη, Σταμάτη Σάσα, Τόλιου Ελένη, Φραγκότση Ελένη, Χολέβα Όλγα</p>	<p>Α. Νικολοπούλου Η διδασκαλία των αρχαίων ελληνικών υπό το πρίσμα του κριτικού γραμματισμού</p>
11:30-11:45	Διάλειμμα για καφέ	

ΣΑΒΒΑΤΟ 2 ΝΟΕΜΒΡΙΟΥ 2013 (πρωινή συνεδρία II)

11:45-12:30	Επίσημη έναρξη- Χαιρετισμοί		
	ΑΙΘΟΥΣΑ I	ΑΙΘΟΥΣΑ II	ΑΙΘΟΥΣΑ III
	<p>Στρογγυλή τράπεζα: Η «παραδοσιακή» και η «λειτουργική» γραμματική ως εργαλεία στην κριτική ανάγνωση της κοινωνικής πραγματικότητας: από τη θεωρία στην πράξη του κριτικού γραμματισμού Προεδρείο: Σπ. Κιουλάνης - Χρ. Βαμβούρη Συντονίστρια: Τρ. Κωστούλη</p>	<p>Ψηφιακός Γραμματισμός Προεδρείο: Α. Μιγάλης - Β. Συμεωνίδης</p>	<p>Κριτικός γραμματισμός στη λογοτεχνία Προεδρείο: Ε. Γρίβα - Α. Στάμου</p>
12:30-13:00	<p>Ομιλητές/τριες: Φ. Τεντολούρης: Ενάντια στην τελεολογία της κριτικής διάστασης του γραμματισμού: η διαλογικότητα στον κριτικό γραμματισμό και η διαλογικότητα του κριτικού γραμματισμού</p>	<p>Χ.-Π. Βαϊοπούλου & Ι. Χατζηκυριάκου Η διασύνδεση του πληροφορικού γραμματισμού με την καλλιέργεια του κριτικού γραμματισμού των μαθητών της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης</p>	<p>Ν. Ρούμπης Από τον Σαμαράκη στα... πινέλα. Ένα «μάθημα» νεοελληνικής λογοτεχνίας σε διαπολιτισμικό περιβάλλον</p>
13:00-13:30	<p>Σ. Χατζησαββίδης: Παραδοσιακή γραμματική και κριτικός γραμματισμός Τρ. Κωστούλη: Προς έναν νέο Λόγο για τη διδασκαλία της Λειτουργικής Γραμματικής: 'Εγχειρίδιο' γραμματικής περιγραφής και τρόποι αξιοποίησής του στην πράξη</p>	<p>Β. Συμεωνίδης Αρχαίες Νέες Τεχνολογίες</p>	<p>Ε. Σωτηρίου, Κ. Ντίνας, Α. Στάμου, Ε. Γρίβα Πρόταση διδασκαλίας των λαϊκών παραμυθιών ως κειμενικού είδους: Προσέγγιση με βάση την κριτική ανάλυση λόγου</p>
13:30-14:00	<p>Μ. Στυλιανού: Η διδασκαλία των 'λειτουργιών' στη σχολική πράξη: Από την κειμενοκεντρική προσέγγιση σε ένα πρόγραμμα κριτικού γραμματισμού</p>	<p>Μ. Κουκλατζίδου & Μ. Γκουντούμα Web 2.0 εργαλεία και κριτικός γραμματισμός</p>	<p>Ε. Γαμβρού Η συν-ανάγνωση και η συν-γραφή στις διαδικτυακές κοινότητες για τη λογοτεχνία ως μορφές κριτικής στάσης προς το λογοτεχνικό κείμενο</p>
14:00-14:30	<p>Α. Γεωργίου: Συνδυάζοντας τα 'μέρη του λόγου' με τις 'λειτουργίες': οι στάσεις και οι αντιστάσεις Κύπριων εκπαιδευτικών σε μια νέα παιδαγωγική πρόταση</p>	<p>Μ. Δουζίνα Μία πρόταση διδασκαλίας των αρχαίων ελληνικών με τη χρήση ΤΠΕ και την εφαρμογή των αρχών του κριτικού γραμματισμού</p>	<p>Ε. Καραμανέ Η πρόκληση της διδασκαλίας του κριτικού γραμματισμού: διδακτική εφαρμογή στη Νεοελληνική Λογοτεχνία και Γλώσσα Α' Λυκείου</p>
14:30-18:00	<p>Διάλειμμα για μεσημεριανό</p>		

ΣΑΒΒΑΤΟ 2 ΝΟΕΜΒΡΙΟΥ 2013 (απογευματινή συνεδρία)

	ΑΙΘΟΥΣΑ Ι	ΑΙΘΟΥΣΑ ΙΙ	ΑΙΘΟΥΣΑ ΙΙΙ
	Κριτικός γραμματισμός και Προγράμματα Σπουδών Προεδρείο: Ε. Γρίβα - Μ. Οικονομάκου	Στρατηγικές κριτικής ανάγνωσης και γραφής Προεδρείο: Μ. Φουντοπούλου - Σ. Χατζησαββίδης	Όροι και όρια του κριτικού γραμματισμού Προεδρείο: Δ. Κουτσογιάννης - Σ. Κοντοβούρκη
18:00-18:30	Μ. Οικονομάκου & Ε. Γρίβα Κριτικός γραμματισμός και Προγράμματα Σπουδών για τη γλωσσική διδασκαλία στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση: μια συγκριτική μελέτη	Α. Αναστασιάδου & Κ. Ηλιοπούλου Ανάπτυξη στρατηγικών κριτικής ανάγνωσης και γραφής: μια εναλλακτική διδακτική πρόταση	Α. Μιχάλης Κριτική ανάλυση λόγου: δυνατότητες και προβλήματα εφαρμογής της στη γλωσσοεκπαιδευτική διαδικασία
18:30-19:00	Ε. Τουρκοχωρήτη, Ε. Γρίβα, Α. Στάμου Το νέο Πρόγραμμα Σπουδών του Νηπιαγωγείου: ερμηνευτική προσέγγιση των στοιχείων προώθησης της παιδαγωγικής του κριτικού γραμματισμού	Μ. Καπετανίδου & Θ. Αγάπογλου Από την κριτική ανάγνωση κειμένων στη δημιουργική γραφή	Σ. Κοντοβούρκη & Ε. Ιωαννίδου Κατασκευές κριτικού γραμματισμού στον λόγο Κύπριων εκπαιδευτικών: σταθερές και μετατοπίσεις κατά τα πρώτα στάδια εφαρμογής ενός Προγράμματος Σπουδών
19:00-19:30	Α. Χαιριστανίδης, Ε. Γρίβα, Α. Στάμου Απόψεις εκπαιδευτικών πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης σε θέματα (κριτικού) γραμματισμού	Σ. Παπαδοπούλου & Ν. Τσιτσανούδη-Μαλλίδη Η αποκάλυψη της «στάσης υψηλής εικονικής ευμένειας» ως εργαλείο για την εμπάθυνση του κριτικού γραμματισμού στη σχολική καθημερινότητα	Ε. Γκένιου Ο κριτικός γραμματισμός στα νέα Αναλυτικά Προγράμματα Σπουδών Δημοτικού για τη Λογοτεχνία
19:30-20:00	Β. Γκολώνη, Α. Στάμου, Ε. Γρίβα Η διαπροσωπική λειτουργία της γλώσσας στα σχολικά βιβλία των Φυσικών Επιστημών της Στ' τάξης του Δημοτικού: κατασκευάζοντας παιδαγωγικές σχέσεις	Μ. Λιάκου, Θ. Σκούρα, Μ. Γαβρηλίδου Εφαρμογή της λειτουργικής γραμματικής στην ανάγνωση κειμένου	Δ. Κουτσογιάννης Κριτικοί γραμματισμοί: διεθνής εμπειρία και ελληνική πραγματικότητα
20:00-20:30	Ε. Κονσούλη Καλλιέργεια λειτουργικού και κριτικού γραμματισμού στο Διαθεματικό Ενιαίο Πλαίσιο Προγραμμάτων Σπουδών και το Πρόγραμμα Σπουδών του Νέου Σχολείου: μια συγκριτική προσέγγιση	Μ.Ζ. Φουντοπούλου Τεχνικές ανάγνωσης του αρχαιοελληνικού κειμένου υποστηρικτικές του κριτικού γραμματισμού. Διδακτικά παραδείγματα από τα Ομηρικά Έπη και από τη Θεματογραφία Λυκείου	

ΚΥΡΙΑΚΗ 3 ΝΟΕΜΒΡΙΟΥ 2013 (πρωινή συνεδρία Ι)

	ΑΙΘΟΥΣΑ Ι	ΑΙΘΟΥΣΑ ΙΙ
	Κριτικός γραμματισμός και κοινωνικές διαστάσεις Προεδρείο: Δ. Πατρωνίδου - Φ. Τεντολούρης	Κριτικός γραμματισμός και κοινωνική χειραφέτηση Προεδρείο: Α. Χατζηνικολάου - Α. Χατζηπαύλου
9:30-10:00	Α. Καπραβέλου Η γλώσσα της εργατικής τάξης ως μέρος των κοινωνικών-εκπαιδευτικών ανισοτήτων	Θ. Αγάπογλου Ο κριτικός γραμματισμός ως χειραφετητική πρακτική γραμματισμού σε τάξεις υποδοχής
10:00-10:30	Δ. Πατρωνίδου Γλωσσική εκπαίδευση και συγκρότηση έθνους – κράτους: το παράδειγμα της Βουλγαρίας κατά το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο	Α. Χατζηνικολάου Σχεδιασμός και υλοποίηση πρακτικών γραμματισμού ως κοινωνική και πολιτική δόμηση της διδασκαλίας με παιδιά Ρομά του Δενδροποτάμου Θεσσαλονίκης
10:30-11:00	Ε. Ψαριανός Η Κριτική Παιδαγωγική του John Dewey Ε.	Γ. Χατζηπαύλου & Α. Χατζηνικολάου Γραμματισμοί γυναικών Ρομά μητέρων «αναλφάβητων» στο σχολείο του Δενδροποτάμου Θεσσαλονίκης
11:00-11:30	Διάλειμμα για καφέ	

ΚΥΡΙΑΚΗ 3 ΝΟΕΜΒΡΙΟΥ 2013 (πρωινή συνεδρία ΙΙ)

	ΑΙΘΟΥΣΑ Ι	ΑΙΘΟΥΣΑ ΙΙ
	Κριτικός γραμματισμός και πολιτισμικές διαστάσεις Προεδρείο: Α. Στάμου -Ν. Μουράτογλου	Γραμματισμός στην ελληνική ως δεύτερη/ξένη γλώσσα Προεδρείο: Α. Χατζηπαναγιωτίδου- Ε. Κούλαλη
11:30-12:00	Ν. Μουράτογλου & Π. Τσιρώνη Η κατάκτηση του ακαδημαϊκού γραμματισμού στην ελληνική τριτοβάθμια εκπαίδευση: το παράδειγμα της Φιλοσοφικής Σχολής του Α.Π.Θ.	Μ. Κοκκινίδου Προσέγγιση του προφορικού και του γραπτού λόγου μέσα από κείμενα ειδησεογραφίας στη διδασκαλία της ελληνικής ως ξένης σε ενήλικες στο πλαίσιο των αρχών του κριτικού γραμματισμού: διδακτικές προτάσεις
12:00-12.30	Ε. Ανδρεαδέλλη, Α. Ιωαννίδου, Ε. Τσιουπλή, Π. Φωκά Κριτικός γραμματισμός στα μουσεία σύγχρονης τέχνης	Ε. Κούλαλη Η διδασκαλία της ελληνικής ως ξένης/δεύτερης γλώσσας στο πλαίσιο του κριτικού γραμματισμού: μια πρόταση διδακτικής αξιοποίησης των τεσσάρων αξόνων προσέγγισης/ανάλυσης κειμένου
12.30-13.30	Κλείσιμο-Απολογισμός	

«Δείγματα γραφής»:

Από τον «γραπτό λόγο» του «ΔΕΠΠΣ-ΑΠΣ της ελληνικής γλώσσας για το Δημοτικό σχολείο» στον «γραπτό λόγο» του «Προγράμματος σπουδών για τη διδασκαλία της νεοελληνικής γλώσσας και της λογοτεχνίας στο Δημοτικό σχολείο»

Αναστάσιος Ξανθόπουλος & Κωνσταντίνος Ντίνας

Δάσκαλος (PhD, MEd),

Καθηγητής του ΠΤΝ Φλώρινας

Abstract

In this article, the authors compare and contrast two curricula for the language teaching in the Greek elementary school. The 2003 “cross-thematic” curriculum, which is currently the official program of the Greek state, and the 2011 curriculum, which was written in order to replace the former after it had been implemented for a trial period of time. The objective of this, mainly qualitative study, is, firstly, to identify the main similarities and differences of the two texts in the reading and writing domain and, then, to assess them under the lens of both the Pedagogy and the Applied Linguistics. Subsequently, the authors focus primarily on the pedagogic and linguistic justification of the two under examination curricula so as to find out which one is more up-to-date with the latest developments in the previously referred scientific fields. They conclude that the 2011 curriculum serves best the needs of the young students since it combines effectively the principles of a critical literacy program along with a teachable set of pedagogic proposals and modern student-centered approaches.

1. Εισαγωγή

Το 2011 δημοσιεύτηκε σε ηλεκτρονική μορφή και για πιλοτική χρήση¹ ένα νέο αναλυτικό πρόγραμμα σπουδών (ΠΣ) για το γλωσσικό μάθημα στο Δημοτικό υπό τον τίτλο: «Πρόγραμμα σπουδών για τη διδασκαλία της νεοελληνικής γλώσσας και της

¹ Τον Σεπτέμβριο της ίδιας χρονιάς τέθηκε σε πιλοτική εφαρμογή σε 99 δημοτικά σχολεία σε όλη τη χώρα (βλ. Απόφαση Υφυπουργού με ΑΠ: 97911/Γ1/31-8-2011/ΥΠΔΒΜΘ).

λογοτεχνίας στο Δημοτικό σχολείο», το οποίο συνοδεύεται και από «Οδηγούς για τον εκπαιδευτικό» (βλ. <http://ebooks.edu.gr/2013/newps.php>). Δεν αντικαθιστά ακόμα τα ισχύοντα αναλυτικά προγράμματα του γλωσσικού μαθήματος [*«Διαθεματικό Ενιαίο Πλαίσιο Προγραμμάτων Σπουδών – Αναλυτικό Πρόγραμμα Σπουδών της Ελληνικής Γλώσσας για το Δημοτικό Σχολείο»* (ΔΕΠΠΣ) (ΦΕΚ 303/τ.Β΄, 2003)], αλλά λειτουργεί συμπληρωματικά προς αυτά (βλ. <http://ebooks.edu.gr/2013/newps.php>). Επιχειρείται με αυτό από την ελληνική Πολιτεία για τέταρτη φορά μετά το 1999 η σύνταξη και καθιέρωση ενός σύγχρονου ΠΣ για το γλωσσικό μάθημα στο Δημοτικό².

Ωστόσο, τα δύο πρόγραμμα που διαδέχτηκαν το αρχικό του 1999 —το ενδιαμέσο του 2001 και το οριστικό του 2003, που ισχύει ως σήμερα— έχει υποστηριχτεί ότι δε διέφεραν ουσιαστικά μεταξύ τους αλλά αποτελούσαν παραλλαγή εκείνου του 1999 με επουσιώδεις προσθαφαιρέσεις, κυρίως για να αιτιολογηθεί η προσθήκη του «Διαθεματικού» (Αγγελάκος, 2005· Ντίνας & κ.ά, 2003). Συνεπώς, το ΠΣ του 2011 μπορεί να θεωρηθεί ότι αποπειράται να καθιερώσει μια νέα πραγματικότητα στον εκπαιδευτικό χάρτη της γλωσσικής διδασκαλίας πιάνοντας το νήμα ουσιαστικά μετά το 1999.

Η κυκλοφορία των νέων ΠΣ στα πλαίσια του «Νέου-Ψηφιακού Σχολείου» έχει εγείρει ήδη πλήθος ενστάσεων ή αποριών. Η αναγκαιότητα της συγγραφής τους, πριν μάλιστα αξιολογηθούν από κάποιον επίσημο φορέα τα προηγούμενα προγράμματα και πριν καν συμπληρωθούν πέντε έτη από την κυκλοφορία των νέων διδακτικών βιβλίων-πακέτων (Σεπτέμβριος του 2006), με τα οποία ουσιαστικά ξεκίνησε η υλοποίηση στην πράξη των προνοιών του ΔΕΠΠΣ, είναι μια από αυτές (βλ. Γρόλλιος, 2012)³. Η άλλη μπορεί να διατυπωθεί από το παράδοξο, αλλά όχι πρωτότυπο για τα ελληνικά εκπαιδευτικά χρονικά φαινόμενο, «*δύο στη σειρά διαφορετικά αναλυτικά προγράμματα να υλοποιούνται από τα ίδια σχολικά εγχειρίδια*» (όπως συνέβη από το 1999 έως το 2006) (Καυάλης & Χαραλάμπους, 2008: 274) και χωρίς καν να προβλέπεται η

² Το ΠΣ του 2011 αποτελεί κομμάτι μιας ευρύτερης «αναμόρφωσης» των προγραμμάτων σπουδών από το Νηπιαγωγείο έως και το Λύκειο στα πλαίσια πράξης του ΕΣΠΑ με τίτλο: «ΝΕΟ ΣΧΟΛΕΙΟ (Σχολείο 21^{ου} αιώνα)-Νέο πρόγραμμα σπουδών».

³ Αξίζει εδώ να αναφέρουμε ότι εξαγγέλθηκε από το Υπουργείο Παιδείας ή το πρώην Παιδαγωγικό Ινστιτούτο (ΠΙ) η αξιολόγηση του ΔΕΠΠΣ και των διδακτικών βιβλίων που κυκλοφόρησαν το 2006 αλλά δεν υλοποιήθηκε ποτέ.

αντικατάστασή τους στο ορατό μέλλον σύμφωνα με τα νέα ΠΣ. Αντίθετα, είναι εμφανής η προσπάθεια τα νέα ΠΣ να ενσωματώσουν την ύλη των υπαρχόντων διδακτικών βιβλίων στις προδιαγραφές τους: ένα εγχείρημα τουλάχιστον σύνθετο. Στα παραπάνω συμφραζόμενα της «απορίας» μπορεί να προστεθεί πως για μια φορά ακόμα δρομολογήθηκαν σοβαρές αλλαγές στην εκπαίδευση «άνωθεν» και σίγουρα ερήμην των εκπαιδευτικών και με περιορισμένη ή αδιευκρίνιστη πάντως συμμετοχή άλλων φορέων της εκπαίδευσης (πανεπιστημίων, κομμάτων, συνδικαλιστικών ενώσεων, κ.ά.). Υπάρχουν και άλλες ενστάσεις με πιο έντονη πολιτική χροιά, όπως ότι πίσω από την συγγραφή των νέων ΠΣ βρίσκεται η χρηματοδότηση των προγραμμάτων από το ΕΣΠΑ και η αλλαγή πολιτικής ηγεσίας στο Υπουργείο Παιδείας μετά το 2009.

Οι παραπάνω εύλογες ενστάσεις δεν αφορούν την ουσία της επιχειρούμενης αλλαγής στη γλωσσική διδασκαλία, καθώς στόχος μας είναι να δούμε πόσο πραγματικά καινοτόμο, επιστημονικά τεκμηριωμένο ή πόσο πιο λειτουργικό και «διδάξιμο» είναι σε σχέση με αυτό που αντικαθιστά. Με την έρευνα επιχειρούμε μια χαρτογράφηση και αξιολόγηση των αλλαγών που εισάγει το ΠΣ του 2011 στην πάντα κρίσιμη διδασκαλία του γραπτού λόγου (ΓΛ).

2. Σκοποί και στόχοι της έρευνας

Ο σκοπός της παρούσας έρευνας είναι να εξετάσει κατά πόσο το ΠΣ του 2011 αποτελεί μια αξιόπιστη εναλλακτική πρόταση για τη διδακτική του γλωσσικού μαθήματος στο Δημοτικό σχολείο κυρίως σε σχέση με το ΔΕΠΠΣ.

Επιμέρους στόχοι:

- να εντοπίσει και να καταγράψει τις βασικές ομοιότητες των δύο κειμένων, ώστε να αναδειχθεί η συνέχεια στη γλωσσική διδασκαλία·
- να εντοπίσει και να καταγράψει τις βασικές διαφορές, ώστε να αναδείξει τα νέα στοιχεία του προγράμματος και τις τυχόν «ασυνέχειες» που μπορεί να προκύψουν από όσα παραλείπονται·
- να ερμηνεύσει και να αξιολογήσει τις πρόνοιες που εισαγάγει το νέο ΠΣ στον τομέα του γραπτού λόγου υπό το πρίσμα σύγχρονων ρευμάτων της Διδακτικής της Γλώσσας και της Παιδαγωγικής.

3. Μεθοδολογία

Στην έρευνα εργαστήκαμε αντιπαραβάλλοντας τα κείμενα των δύο ΠΣ κατά κεφάλαιο ή ενότητα και γλωσσική δεξιότητα, ώστε να εντοπίσουμε τις θεωρίες για τη γλώσσα και τη διδασκαλία της που λανθάνουν ή δηλώνονται ρητά από τους συντάκτες τους και έπειτα να εστιάσουμε στη δεξιότητα του ΓΛ. Ακολούθως συγκρίναμε τον τρόπο που αναλύεται ο ΓΛ σε επιμέρους δεξιότητες (ανάγνωση, κατανόηση, γραφή, παραγωγή γραπτού λόγου) και ειδικά τον τρόπο που δομεί το ΠΣ τη διδασκαλία γύρω από κάθε τάξη (στόχους, περιεχόμενα, μεθοδολογία-δραστηριότητες, αξιολόγηση). Η ερμηνεία και αξιολόγηση των αποτελεσμάτων επιχειρήθηκε με κριτήρια σχετικά με θεωρίες της Διδακτικής της Γλώσσας και της Παιδαγωγικής που οι συντάκτες των δύο κειμένων επικαλούνται. Η μέθοδος είναι ποιοτικού τύπου και σχετίζεται με το *ερμηνευτικό μοντέλο* («τεχνική κατανόησης» και «ερμηνευτικός κύκλος») και τη *φαινομενολογία* (βλ. Μπονίδης, 2004: 84-90· Ξωχέλλης, 2000).

Τα κείμενα που μελετήσαμε:

- Το «ΔΕΠΠΣ της ελληνικής γλώσσας για το Δημοτικό σχολείο» του 2003 (ΦΕΚ, 303, τ.Β'/13-3-2003: 745-3777) και, δευτερευόντως, το «Γενικό μέρος» (σσ. 3733-3744) του ίδιου ΔΕΠΠΣ.
- Τα κείμενα του νέου ΠΣ (βλ. <http://ebooks.edu.gr/2013/newps.php>)⁴:
 1. Το «Πρόγραμμα Σπουδών για τη διδασκαλία της νεοελληνικής γλώσσας και της λογοτεχνίας στο Δημοτικό σχολείο» (ΠΣ 2011) (σελ. 146).
 2. Το «Πρόγραμμα Σπουδών για τη διδασκαλία της νεοελληνικής γλώσσας στην υποχρεωτική εκπαίδευση (Δημοτικό & Γυμνάσιο) – Οδηγός για το εκπαιδευτικό» (Οδηγός 2011) (σελ. 218).

Επικουρικά:

⁴ Οι παραπομπές στην παρούσα μελέτη στα προγράμματα σπουδών και τους οδηγούς για τον εκπαιδευτικό του 2011 δεν δίνονται χωριστά στην ενότητα της βιβλιογραφίας και θα πρέπει να αναζητηθούν στην παραπάνω διεύθυνση, αφού έχουν δημοσιευτεί μόνο σε ηλεκτρονική μορφή.

- Το «Πρόγραμμα Σπουδών για τη διδασκαλία της νεοελληνικής γλώσσας & λογοτεχνίας, της αρχαίας ελληνικής γλώσσας & γραμματείας στην υποχρεωτική εκπαίδευση» (σελ. 222).
- Το «Πρόγραμμα Σπουδών για τη διδασκαλία της λογοτεχνίας στην υποχρεωτική εκπαίδευση – Οδηγός για τον εκπαιδευτικό» (σελ. 127).

4. Αποτελέσματα

4.1. Γενική εικόνα

Από τις 32 σελίδες⁵ του ΔΕΠΠΣ οι 4 αποτελούσαν το Διαθεματικό του σκέλος και οι 28 το καθαυτό ΠΣ του γλωσσικού μαθήματος. Οι γλωσσικές δεξιότητες ή τομείς που αναλύονται:

- Προφορικός Λόγος
- Γραπτός Λόγος
- Λεξιλόγιο
- Γραμματική
- Διαχείριση της πληροφορίας

Στο ΔΕΠΠΣ προτάσσονται ο «Σκοπός της διδασκαλίας του μαθήματος» και στο ΑΠΣ οι «Ειδικοί σκοποί», ενώ υπάρχουν και άλλες ενότητες, όπως:

- Προτεινόμενα διαθεματικά σχέδια εργασίας
- Οριζόντιοι στόχοι-Διαθεματικότητα
- Διδακτική μεθοδολογία (χωριστά για Γλώσσα και Λογοτεχνία)
- Αξιολόγηση
- Διδακτικό υλικό

Οι 10 από τις 28 αυτές σελίδες (ΦΕΚ 303/τ.Β΄, 2003: 3753-62) αναφέρονται στη δεξιότητα του ΓΛ, η οποία αρθρώνεται σε τρεις τομείς:

- Ανάγνωση
- Γραφή και παραγωγή γραπτού λόγου

⁵Χρησιμοποιούμε ως μονάδα μέτρησης τη σελίδα Α4 η οποία, μολονότι δεν είναι η ακριβέστερη μέθοδος (σε σχέση, για παράδειγμα, με την καταμέτρηση λέξεων), αρκεί για τις ανάγκες της παρούσας έρευνας.

- Λογοτεχνία

Η περιγραφή και ανάλυσή τους γίνεται ανά δύο τάξεις (Α&Β, Γ&Δ, Ε&ΣΤ) και σε τρεις στήλες:

- ο Στόχοι
- ο Θεματικές ενότητες
- ο Ενδεικτικές δραστηριότητες

Η λογοτεχνία εντασσόταν στην ευρύτερη δεξιότητα του ΓΛ και οι σκοποί, οι στόχοι και οι δραστηριότητες για όλες τις τάξεις του Δημοτικού περιγραφόταν σε μόλις δύο σελίδες, ενώ λίγο πάνω από μισή σελίδα ήταν και οι οδηγίες για το αντικείμενο αυτό στο κεφάλαιο της διδακτικής μεθοδολογίας. Σε κάθε περίπτωση, οι πάσης φύσεως οδηγίες για τη διδασκαλία του γλωσσικού μαθήματος (διαθεματικότητα, διδακτική μεθοδολογία, αξιολόγηση, διδακτικό υλικό) δεν ξεπερνούν τις 7. Για τις ανάγκες της έρευνας ανατρέξαμε και στο *Γενικό Μέρος* του ΔΕΠΠΣ (ΦΕΚ 303/τ.Β', 2003: 3733-44), όπου διευκρινίζονται ζητήματα διδακτικής μεθοδολογία και αξιολόγησης του μαθητή.

Το ΠΣ του 2011 εκτείνεται σε 146 σελίδες (τετραπλάσιο και πλέον του ΔΕΠΠΣ) και συνοδεύεται από δύο *Οδηγούς για τον εκπαιδευτικό*. Στον πρώτο από τις 218 σελίδες του οι περίπου 130 φαίνεται να αφορούν πρώτιστα ή και τους δασκάλους ενώ οι υπόλοιπες τους φιλολόγους· από τον δεύτερο οδηγό τους δασκάλους αποκλειστικά αφορούν οι πρώτες 70 περίπου σελίδες από τις συνολικά 127. Αθροιστικά, επομένως, το νέο ΠΣ πρόγραμμα και *Οδηγοί* που το συνοδεύουν φτάνουν για το Δημοτικό περίπου τις 345 σελίδες (δεκαπλάσιο του ΔΕΠΠΣ, που δεν είχε οδηγούς)⁶.

Το ΠΣ του 2011 δεν εντάσσει τη λογοτεχνία στον ΓΛ αλλά την αντιμετωπίζει ως αυτοτελές διδακτικό αντικείμενο. Από τις 146 σελίδες οι 45 (το ένα τρίτο περίπου) αφορούν μόνο τη διδασκαλία της λογοτεχνίας (βλ. ΠΣ 2011: 21-33 & 114-146).

Το πρόγραμμα αποτελείται από δύο μέρη: στο πρώτο περιγράφονται —χωριστά για τη «νέα ελληνική γλώσσα» και τη «νεοελληνική λογοτεχνία»— οι *σκοποί και οι στόχοι*, το *περιεχόμενο*, η *μεθοδολογία* και η *αξιολόγηση* που υιοθετεί το νέο ΠΣ καθώς και

⁶Το πιο «συγγενικό» κείμενο στους «Οδηγούς» του νέου ΠΣ είναι τα «Βιβλία δασκάλου» που συνοδεύουν τα βιβλία γλώσσας και λογοτεχνίας (τα οποία είναι μεταξύ 50 και 70 σελίδων για κάθε τάξη), αλλά θα ήταν λάθος να ταυτίζονται αφού τα *Βιβλία* αναφέρονται σε διδασκαλία διδακτικών εγχειριδίων, ενώ οι *Οδηγοί* σε ΠΣ.

άλλα θεωρητικά ζητήματα. Στο δεύτερο εξειδικεύονται κατά τάξη —και πάλι χωριστά για γλώσσα και λογοτεχνία— οι προαναφερθείσες παράμετροι, αλλά στη γλώσσα αυτό γίνεται και κατά γλωσσική δεξιότητα ή τομέα:

- Κατανόηση προφορικού λόγου (ή προφορικών κειμένων)
- Παραγωγή προφορικού λόγου (ή προφορικών κειμένων)
- Κατανόηση γραπτού λόγου (ή γραπτών κειμένων)
- Παραγωγή γραπτού λόγου

Ο ΓΛ, επομένως, στο πρόγραμμα του 2011 αφορά την *κατανόηση* και την *παραγωγή*, η ανάλυση των οποίων γίνεται χωριστά για κάθε τάξη σε τέσσερις στήλες:

- ο Προσδοκώμενα μαθησιακά αποτελέσματα
- ο Βασικά θέματα-Κειμενικά είδη
- ο Ενδεικτικές δραστηριότητες
- ο Εκπαιδευτικό υλικό

Οι σελίδες που αφορούν τον ΓΛ κατά τάξη και επιμέρους τομέα του παρουσιάζονται στον παρακάτω πίνακα

Πίνακας 1. Κατανομή σελίδων ΓΛ κατά τάξη και δεξιότητα

ΤΑΞΗ	Κατανόηση	Παραγωγή	Σύνολο
A	3	1	4
B	2	2	4
Γ	3	2	5
Δ	5	5	10
E	2	3	5
ΣΤ	2	3	5
Σύνολο	17	16	33

Στον *Οδηγό για τον εκπαιδευτικό* υπάρχει το Κεφάλαιο «1.2 Προσεγγίσεις στην πρώτη ανάγνωση και γραφή» (Οδηγός 2011: 20-25), όπου γίνεται ιδιαίτερη αναφορά στον ΓΛ. Ο *Οδηγός* εξετάζεται στα πλαίσια της έρευνάς μας κυρίως στα κεφάλαια που

αναφέρονται στις «Καινοτομίες του νέου προγράμματος σπουδών», και στα «Συχνά ερωτήματα». Οι δύο οδηγοί εστιάζουν στην προτεινόμενη διδακτική μεθοδολογία και οργανώνουν τα παραδείγματά τους γύρω από «διδασκτικά σενάρια» κατά τάξη.

4.2. Οι σκοποί και στόχοι

Και στα δύο ΠΣ γίνεται ευρεία αναφορά σε σκοπούς και στόχους ή σε «μαθησιακά αποτελέσματα» με άξονα τον ΓΛ. Αρκετοί απαντώνται και στα δύο προγράμματα [π.χ. στόχος για τις διαφορές μεταξύ γραπτού και προφορικού λόγου (ΦΕΚ 303/τ.Β΄, 2003: 3756· ΠΣ 2011: 8)] αλλά με διαφορετική διατύπωση. Το ΠΣ του 2011 περιγράφει, ωστόσο, πολλούς στόχους που δεν συναντώνται ή δεν μπορούν να συσχετιστούν με αντίστοιχους του 2003. Στο ΔΕΠΠΣ η επίτευξη του σκοπού της γλωσσικής διδασκαλίας «επιχειρείται με μια επιλεκτική και συνδυαστική εφαρμογή θεωριών, με γνώμονα τις ανάγκες της διδακτικής» (ΦΕΚ 303/τ.Β΄, 2003: 3745), ενώ στο ΠΣ του 2011 δηλώνεται ρητά ότι αυτό «στηρίζεται στις αρχές του **κριτικού γραμματισμού**» (η έμφαση στο πρωτότυπο) (ΠΣ 2011: 5), «χωρίς να αρνείται τις κλασικές αρχές ενός προγράμματος διδασκαλίας για καλλιέργεια του γλωσσικού γραμματισμού των μαθητών και των μαθητριών» (ΠΣ 2011: 7).

Ενώ στο ΔΕΠΠΣ οι γενικοί στόχοι (περίπου 14, ΦΕΚ 303/τ.Β΄, 2003: 3748-9) δίνονται κατά βάση με αναφορά στον άξονα των γλωσσικών δεξιοτήτων, στο ΠΣ του 2011 οι γενικοί στόχοι διαιρούνται σε δύο διαστάσεις:

- Γλώσσα και γλωσσική επικοινωνία, με 34 στόχους
- Προσωπική και κοινωνική ζωή, με 9 στόχους.

Ενώ και στα δύο ΠΣ γίνεται αναφορά στόχων σχετικών με τις ΤΠΕ, στο πρόγραμμα του 2011 είναι συνολικά 11 στις 37, δηλαδή περίπου το ένα τρίτο. Παρά τις ποσοτικές αυτές διαφορές, η ορολογία που χρησιμοποιείται στη διατύπωση των ειδικών σκοπών του ΔΕΠΠΣ [πρβλ. «κοινωνική και γεωγραφική ποικιλία», «τη γλώσσα ως κώδικα επικοινωνίας», «είδος λόγου», «ειδική περίπτωση επικοινωνίας» «κριτική γλωσσική επίγνωση»], είναι παρούσα, αν και όχι αυτούσια, και στο ΠΣ του 2011 [πρβλ. «επικοινωνιακή πράξη», «επικοινωνιακό συμβάν», «κειμενογλωσσολογικούς μηχανισμούς», «επικοινωνιακοί κανόνες»]. Η κρίσιμη διαφορά, όμως, είναι ποιοτική, καθώς οι πρωτοεμφανιζόμενοι στο ΠΣ του 2011 στόχοι περιγράφουν μια άλλη προσέγγιση στη γλωσσική διδασκαλία και δεν επαναδιατυπώνουν ή αντιγράφουν

απλώς εκείνους του 2003 [πρβλ. «κοινωνικά συμφραζόμενα», «ενδείκτες κοινωνικών παραμέτρων», «μηχανισμοί δόμησης ταυτοτήτων, ιδεολογιών, στάσεων και συμπεριφορών», «προϊόντα κοινωνικών παραγόντων και σχέσεων εξουσίας», «υβριδικά κειμενικά είδη», «ψηφιακός γραμματισμός», «κριτικός αναγνώστης», «η κατανόηση και παραγωγή κειμένων αποτελούν κοινωνικές πράξεις», «να συνεργάζονται ισότιμα και δημοκρατικά», «να προσλαμβάνουν τα νοήματα ως προϊόντα διαμεσολάβησης»].

Στους στόχους του ΓΛ βρίσκουμε διαφορές στα δύο ΠΣ, ποσοτικές και «τεχνικής» φύσεως. Οι στόχοι του ΓΛ στο ΠΣ του 2003 παρουσιάζονται ανά δύο τάξεις ενώ σε αυτό του 2011 ανά τάξη (βλ. Πίνακα 2).

Πίνακας 2: Κατανομή στόχων επιμέρους τομέων του ΓΛ κατά τάξη και ΠΣ

Τάξη	Κατανόηση		Παραγωγή	
	2011	2003	2011	2003
A	13	18*	7	10*
B	14		10	
Γ	17	16*	15	21*
Δ	31		21	
E	14*		11	
ΣΤ				
Συν.	89	34	64	31

*Οι στόχοι είναι κοινοί για τις τάξεις αυτές, παρότι παρουσιάζονται χωριστά στα δύο ΠΣ.

Αναμφίβολα, στο ΠΣ του 2011 οι 89 στόχοι δεν εμφανίζονται άπαξ, καθώς κάποιοι συναντώνται με ίδια ή παρόμοια διατύπωση από τάξη σε τάξη, όμως το κρίσιμο στοιχείο και πάλι είναι το ποιοτικό.

Στη δεξιότητα της κατανόησης (ανάγνωση) παρατηρείται μια σύγκλιση των δύο προγραμμάτων, καθώς και στα δύο γίνεται αναφορά σε «διαλεκτικό ή ιδιωματικό λόγο», «κριτική ανάγνωση», «είδη λόγου», «επίπεδο ύφους», «οργάνωση κειμένων»,

«διαφορές γραπτού και προφορικού λόγου», «“γλωσσικές αντιστάσεις” και κριτική στάση απέναντι στο λόγο των άλλων». Ωστόσο, στο πρόγραμμα του 2011 εμφανίζονται συχνότερα στόχοι που σχετίζονται (α) με τις νέες τεχνολογίες (ΤΠΕ), όπως οι όροι «μονοτροπικό», «πολυτροπικό», «ηλεκτρονικό κείμενο», «υπερκείμενο», και (β) με την κειμενογλωσσολογία, όπως «μορφές κειμενικής οργάνωσης», «προθετικότητα», «αποτελεσματικότητα», «κατασκευή νοήματος» και «νοηματική αλληλουχία» «πραγματολογική λειτουργία», «μηχανισμοί συνοχής του κειμένου», «συνάφειες ανάμεσα σε διαφορετικά κείμενα» (διακειμενικότητα).

Αντίστοιχα, και στη δεξιότητα της παραγωγής του ΓΛ εντοπίζουμε σημεία σύγκλισης και απόκλισης. Όροι που έλκουν την καταγωγή τους από την επικοινωνιακή προσέγγιση στη γλωσσική διδασκαλία αλλά και την κειμενογλωσσολογία εμφανίζονται και στα δύο προγράμματα: «περίσταση επικοινωνίας», «επικοινωνιακός σκοπός», «αποδέκτης», «είδη λόγου», «τύποι κειμένων», «κειμενικοί δείκτες». Η διαφορά στα δύο προγράμματα έγκειται και πάλι στην εισαγωγή όρων από τις ΤΠΕ και την κειμενογλωσσολογία το 2011, όπως «πολυτροπικό κείμενο», «κειμενογράφος», «σημειωτικό σύστημα», «διακειμενικές συνδέσεις», «κοινωνικοπολιτισμικές συνθήκες».

4.3. Περιεχόμενο (βιβλία - κείμενα)

Σε ό,τι αφορά το «περιεχόμενο» νοούμενο ως το είδος και την ποσότητα της «διδασκτέας ύλης» ή των μαθησιακών πόρων που μπορεί να έχει στη διάθεσή του ο εκπαιδευτικός και ο μαθητής, τα δύο ΠΣ και πάλι εμφανίζουν ομοιότητες και διαφορές.

Το ΠΣ του 2003 όριζε ρητά ως «Διδακτικό υλικό» (ΦΕΚ 303/τ.Β', 2003: 3777) τα παρακάτω:

- Διδακτικό εγχειρίδιο και επιμέρους βοηθήματα για τον μαθητή (Βιβλίο μαθητή και τετράδιο εργασιών)
- Φύλλο οδηγιών για τον δάσκαλο (Βιβλίο δασκάλου)
- Εγχειρίδιο σχολικής γραμματικής για τις τάξεις Ε' & ΣΤ'
- Λεξικό για τις τάξεις Δ', Ε' και ΣΤ' (γράφτηκε και για τις τάξεις Α', Β', και Γ').
- Ανθολόγιο λογοτεχνικών κειμένων για τους κύκλους Α'-Β', Γ'-Δ' και Ε'-ΣΤ' (συνοδεύεται και από βιβλίο για τον δάσκαλο)

Στο παραπάνω υλικό πρέπει να προσθέσουμε και τρεις τίτλους λογισμικού για τις ομάδες των τάξεων Α'-Β', Γ'-Δ' και Ε'-ΣΤ'.

Το ΔΕΠΠΣ έδινε στον δάσκαλο περιθώριο αντικατάστασης έως 25% των κειμένων των εγχειριδίων, προκειμένου να χρησιμοποιήσει άλλα «αυθεντικά κείμενα» για τη διδασκαλία «συγκεκριμένου γλωσσικού φαινομένου», τα οποία περιγράφονται αναλυτικά στη στήλη των «ενδεικτικών δραστηριοτήτων».

Το ΠΣ του 2011 (ΠΣ 2011: 12) κάνει λόγο για «περιεχόμενο» που δίνει έμφαση σε δύο τομείς κειμένων:

- ο Γενικά κείμενα (προφορικά, γραπτά, ψηφιακά, υβριδικά, πολυτροπικά)
- ο Κείμενα για το σύστημα της γλώσσας, για τη Γραμματική, δηλαδή, σε όλα τα επίπεδά της (Σύνταξη, Πραγματολογία, κτλ.), καθώς και λεξικά.

Τα «γενικά» κείμενα του ΠΣ 2011 στοιχίζονται εύκολα με τα «αυθεντικά» του 2003 και τα κείμενα για το γλωσσικό σύστημα με τα ήδη κυκλοφορούντα «βιβλία αναφοράς» των διδακτικών πακέτων του 2006.

Η κρίσιμη διαφορά είναι η απουσία αναφοράς σε διδακτικά βιβλία για τον μαθητή, η οποία οδηγεί σε αλλαγές στη μεθοδολογία της διδασκαλίας της γλώσσας (βλ. ευθύς αμέσως).

4.4. Η μεθοδολογία

Και στα δύο ΠΣ η προσέγγιση των στόχων προτείνεται να γίνει μέσω «θεματικών ενοτήτων» ή «βασικών θεμάτων-κειμενικών ειδών» (βλ. 4.1.2), προκρίνεται η σπειροειδής διάταξη της ύλης, η ομαδοσυνεργαστική διδασκαλία και η μέθοδος project, η μάθηση μέσω διερεύνησης και ανακάλυψης, και η επίτευξη όχι μόνο γλωσσικών αλλά και κοινωνικών δεξιοτήτων μέσω του γλωσσικού μαθήματος και η ανάπτυξη της κριτικής σκέψης (σ. 3741) (ΦΕΚ 303/τ.Β', 2003: 3741-3, Οδηγός 2011: 4 & 207). Ο ρόλος του εκπαιδευτικού είναι αυτός του «μεσολαβητή» (σ. 3742), του «συντονιστή και ισότιμου συνομιλητή» (ΠΣ 2011: 16) «διευκολυντή, παροτρυντή, εμπυχωτή» (Οδηγός 2011: 203).

Ειδικότερα, το ΠΣ του 2011 (ΠΣ 2011: 15-7) προτείνει την «υλοποίηση» των παραπάνω αρχών με πέντε τρόπους:

1. Με δραστηριότητες που επικεντρώνονται στην κατανόηση, παραγωγή και κριτική επεξεργασία αυθεντικών κειμένων, προφορικών και γραπτών. (κειμενοκεντρικές δραστηριότητες)
2. Με δραστηριότητες παραγωγής και επεξεργασίας κειμένων με σκοπό την κατανόηση της λειτουργίας του μηχανισμού της γλώσσας σε επίπεδο μικροδομής και μακροδομής (δραστηριότητες δομής)
3. Με δραστηριότητες οι οποίες επικεντρώνονται στην επαναδιατύπωση των κειμένων με σκοπό τη βελτίωση της επικοινωνιακής τους επάρκειας (δραστηριότητες μεταγνωστικές επικοινωνιακής ικανότητας)
4. Επαναδιατύπωση προφορικού λόγου με τη χρήση της νέας τεχνολογίας.
5. Με την αξιοποίηση του πολυ-νοητικού δυναμικού των μαθητών και την ενεργοποίηση των ισχυρών τύπων νοημοσύνης τους κατά τη συγγραφή.

Οι τρόποι αυτοί με εξαίρεση τους δύο τελευταίους περιγράφονται και στο ΔΕΠΠΣ, αφού γίνεται και εκεί λόγος για κειμενοκεντρικές δραστηριότητες [π.χ. «ανάγκη του μαθητή να χειρίζεται διάφορα είδη λόγου», «διδασκαλία των κειμένων» «υπερδομή» (ΦΕΚ 303/τ.Β΄, 2003: 3773), και για «γραμματική τριών επιπέδων (λέξης, πρότασης, κειμένου)»] και μεταγνωστικές, εφόσον «η σύνθεση του γραπτού κειμένου αντιμετωπίζεται ως διαδικασία (προσυγγραφικό, συγγραφικό, μετασυγγραφικό στάδιο» (βλ. Οδηγός 2011: 24) και, τέλος, για «γλωσσικές πράξεις», «αληθινή περίσταση» και «εξωκειμενικούς περιορισμούς (στόχος, αποδέκτης, διάυλος, χώρος και χρόνος του κειμένου)».

Και τα δύο προγράμματα συγκλίνουν στην δυνατότητα του δασκάλου να αντικαθιστά «διδασκτικές ενότητες» με «γλωσσικό υλικό» που έχει επιλέξει, διασκευάσει ή κατασκευάσει ο ίδιος αλλά τηρώντας κάποιες προδιαγραφές «αναπλαισίωσης». Η πρώτη ανάγνωση και γραφή προτείνεται να γίνεται με αξιοποίηση των θεωριών της αναδυόμενης γραφής και της ολιστικής μεθόδου (Οδηγός, 2011: 20-25) και η διδασκαλία του συστήματος της γλώσσας μέσω της χρήσης της γλώσσας και των λειτουργιών που επιτελούν οι μορφοσυντακτικές δομές στο ύφος, στη συνοχή και στον σκοπό του εκάστοτε κειμενικού τύπου όπου εμφανίζονται. Ανάλογες ομοιότητες υπάρχουν και στη διδασκαλία της ορθογραφίας, στη χρήση βιβλίων αναφοράς και στην αντιμετώπιση των αλλόγλωσσων μαθητών.

Ωστόσο, στον μεθοδολογικό τομέα των ΠΣ εντοπίζονται και οι μεγαλύτερες τους διαφορές. Η πρώτη είναι ο «οδηγός για τον εκπαιδευτικό» στο ΠΣ του 2011 με μεθοδολογικές οδηγίες εφαρμογής του ΠΣ και η ανάδειξη μέσω αυτού της διδασκαλίας του γλωσσικού μαθήματος μέσω «διδασκτικών σεναρίων», όπου η αξιοποίηση των ΤΠΕ είναι πρωταρχικής σημασίας για τη διαπλοκή του γλωσσικού με τον τεχνολογικό γραμματισμό των μαθητών. Στον οδηγό γίνεται σαφής διαχωρισμός της διδασκαλίας της «νέας ελληνικής ως μητρικής» και ως «δεύτερης» με την ύπαρξη, μάλιστα, και μίας ενότητας με τίτλο «Πρόγραμμα σπουδών για την ελληνική ως δεύτερη γλώσσα». Τέλος, η διδασκαλία της λογοτεχνίας αντιμετωπίζεται με άλλη φιλοσοφία και πολύ πιο λεπτομερώς, αφού μεθοδολογικά αποκόπτεται από το κομμάτι του ΓΛ, στο οποίο την ενέτασσε το ΔΕΠΠΣ, και αντιμετωπίζεται χωριστά ως άλλος ένας διακριτός γλωσσικός τομέας με δικό του ΠΣ και με δικό του χωριστό *Οδηγό για τους εκπαιδευτικούς*.

4.5. Αξιολόγηση

Στην αξιολόγηση υπάρχει σχεδόν πλήρης σύμπλευση των δύο ΠΣ. Ως μορφές αξιολόγησης περιγράφονται η διαγνωστική, η διαμορφωτική και η τελική και ως τεχνικές το portfolio (ή φάκελος εργασιών), τα σχέδια εργασίας, η παρατήρηση, η αυτοαξιολόγηση και η ετεροαξιολόγηση αλλά και οι ασκήσεις κλειστού τύπου για ασκήσεις γραμματικής και ορθογραφίας (ΦΕΚ 303/τ.Β', 2003: 3743, 3744, 3775, 3776· ΠΣ 2011: 19&20· Οδηγός 2011: 206-209). Επιπρόσθετα, και τα δύο ΠΣ θέτουν ως κριτήριο αξιολόγησης την «αποτελεσματικότητα» του λόγου ως προς τον σκοπό για τον οποίο παράγεται και την «αποδεκτότητά του ως συνόλου» με αναφορά στα στοιχεία ορθογραφίας, σύνταξης, ύφους, λεξιλογίου και ευανάγνωστης γραφής (Οδηγός 2011: 207).

5. Συζήτηση

Σε αριθμό σελίδων το νέο ΠΣ υπερέρχει κατά πολύ του ΔΕΠΠΣ, είναι περίπου δεκαπλάσιο. Η αύξηση των σελίδων οφείλεται κυρίως σε δύο λόγους: (α) στο ΠΣ του 2011 οι γλωσσικές δεξιότητες παρουσιάζονται κατά τάξη ενώ στο ΔΕΠΠΣ ανά δύο τάξεις και (β) στο ότι η λογοτεχνία αντιμετωπίζεται χωριστά από τη γλώσσα και περιγράφεται πολύ λεπτομερέστερα η διδασκαλία της. Το 2011 η δεξιότητα του ΓΛ εκτείνεται σε σχεδόν τριπλάσιες σελίδες σε σχέση με το 2003, παρότι περιορίζεται

στους τομείς της κατανόησης (ανάγνωσης) και της παραγωγής, ενώ αναβαθμίζεται εντυπωσιακά η λογοτεχνία, που αυτονομείται από τον ΓΛ. Σε κάθε περίπτωση, η δεξιότητα του ΓΛ, όπως ορίζεται σε καθένα από τα ΠΣ, καταλαμβάνει το 1/3 της έκτασής τους.

Παρότι η δομή και των δύο ΠΣ είναι χοντρικά αυτή του curriculum (Βρεττός & Καψάλης, 1999), το ΠΣ του 2011 το αντιλαμβάνεται κανείς ως όντως ένα νέο, ένα άλλο ΠΣ σε σχέση με το ΔΕΠΠΣ και είναι σαφώς πιο «ανοιχτό», καθώς αφήνει πολλά περισσότερα περιθώρια δράσης στον εκπαιδευτικό.

Το πρόγραμμα του 2011 δεν αναφέρει καθόλου στον τίτλο του τους όρους «Διαθεματικό» και «Ενιαίο», ενώ προσθέτει αυτούς της «διδασκαλίας» και της «λογοτεχνίας» και τρέπει τον όρο «ελληνική» σε «νεοελληνική» γλώσσα (συχνά στο κείμενο του ΠΣ θα συναντήσουμε και τον όρο «νέα ελληνική»). Δυο σύντομα σχόλια: Πρώτον, η απάλειψη του όρου «διαθεματικό» από τον τίτλο και η ελάχιστη χρήση του στο κυρίως κείμενο (δεν ξεπερνά τις δύο-τρεις φορές) δείχνει ότι ίσως λήφθηκε υπόψη η έντονη κριτική που ασκήθηκε στο ΔΕΠΠΣ σε αυτήν του τη διάσταση (Αγγελάκος, 2005· Ματσαγγούρας, 2002· Μοσχονάς, 2006· Φλουρής και Ιβρίντελη 2007). Με την επιλογή να μην χρησιμοποιήσουν έναν όρο που προφανώς αντιφάσκει με την διδασκαλία επιμέρους χωριστών αντικειμένων στο σχολείο αλλά να περιορίσουν τη διαθεματικότητα ως μία από τις μεθοδολογικές επιλογές του δασκάλου, επανέφεραν το πρόγραμμα σε μια ισορροπία διακηρύξεων και περιεχομένων του. Η ισορροπία επιτυγχάνεται, περαιτέρω, με τη μεθόδευση της διδασκαλίας του γλωσσικού μαθήματος μέσω διδακτικών σεναρίων και την παρουσίαση του περιεχομένου σε θεματικές ενότητες, πβ. και τη νέα τάση της γλωσσοδιδασκτικής «της διδασκαλίας της γλώσσας μέσω όλων των μαθημάτων του σχολικού προγράμματος» (Χατζησαββίδης, 2007).

Διαφορετική είναι η περίπτωση του όρου «ενιαίο»· αν και δεν υπάρχει στον τίτλο του νέου ΠΣ, η δομή του είναι ακριβώς αυτή, δηλαδή έχει συνταχθεί ως ένα πρόγραμμα γλωσσικής διδασκαλίας για την υποχρεωτική τουλάχιστον εκπαίδευση με τη λογική της σπειροειδούς ανάπτυξης των περιεχομένων του, ώστε η εξέταση και επανεξέταση των γλωσσικών φαινομένων να γίνεται σταδιακά και με αυξανόμενο βαθμό δυσκολίας από τάξη σε τάξη και από τη μια βαθμίδα εκπαίδευσης στην άλλη (Καψάλης & Χαραλάμπους, 2008: 279). Έτσι, το ΠΣ του 2011 συνεχίζει μια παράδοση ευρέως

αποδεκτή στη χώρα μας, που ξεκίνησε από την περίοδο 1982-'84 και συνεχίστηκε, μεθοδικότερα, το 1999-2003.

Πιο περίπλοκη είναι ερμηνεία της συνύπαρξης της λογοτεχνίας και της γλώσσας στο ίδιο ΠΣ, μια συνύπαρξη που αποτελεί πάντα «σημείον αντιλεγόμενον» είτε ως προς την αναγκαιότητα της διδασκαλίας της λογοτεχνίας είτε ως προς την επιλογή των λογοτεχνημάτων ως γλωσσικό υλικό. Το ΔΕΠΠΣ και τα διδακτικά βιβλία που το συνόδεψαν δέχτηκαν δριμυία κριτική για τον περιορισμό των λογοτεχνικών κειμένων (Τσολάκης, 2006· Χαραλαμπίδης, 2006), παρότι υποστηρίχτηκε από έρευνες ότι στα βιβλία υπάρχει ισορροπία κειμενικών ειδών (Ιορδανίδου, 2006) ακόμα και υπεροχή τους (Ντίνας & Ξανθόπουλος, 2009). Η επιλογή των συγγραφέων του νέου ΠΣ να αντιμετωπίσουν τη λογοτεχνία χωριστά από τη γλώσσα (συνοδεύοντάς την και με το δικό της μεθοδολογικό οδηγό) αναδεικνύει τη σημασία της και εντάσσεται περαιτέρω μέσα στο πνεύμα του κριτικού γραμματισμού μέσω των διδακτικών σεναρίων.

Το ΠΣ του 2011 περιορίζει τους γλωσσικούς τομείς ή δεξιότητες σε δύο (γραπτός και προφορικός λόγος) από πέντε του ΔΕΠΠΣ. Πρόκειται για μια επιστημονικά τεκμηριωμένη αλλαγή στη μεθοδολογία της γλωσσικής διδασκαλίας, η οποία αντιμετωπίζει το γλωσσικό φαινόμενο στην ολότητά του χωρίς τεμαχισμό σε ανάγνωση, ορθογραφία, έκθεση, γραμματική, συντακτικό. Αυτό υπονοούσε και το ΔΕΠΠΣ, όταν ανέφερε ότι «κάθε μορφής γλωσσικής επεξεργασίας υπηρετεί έναν ή περισσότερους γλωσσικούς στόχους της γραμματικής [...] για λόγους μεθοδολογικούς η γραμματική παρουσιάζεται σε ξεχωριστό υποκεφάλαιο» (ΦΕΚ 303/τ.Β', 2003: 3774). Σύμφωνα, άλλωστε, με τις αρχές του κριτικού γραμματισμού, δε μας ενδιαφέρει η γραμματική ή το λεξιλόγιο ως διδακτικά αντικείμενα, αλλά η εκάστοτε χρήση και λειτουργία τους μέσα στα ποικίλα κοινωνικά δίκτυα για την πραγμάτωση συγκεκριμένων στόχων μέσω πολλαπλών διαύλων και κειμενικών τύπων.

Το πιο καινοτόμο στο νέο ΠΣ είναι η διαπραγμάτευση του *ρυθμιστικού λόγου* (κατά Bernstein) της διδασκαλίας του *πώς* θα διδάξουμε γλώσσα, αφού όντως η ύλη της γραμματικής είναι πεπερασμένη αλλά η ποικιλία των επικοινωνιακών περιστάσεων και των κειμενικών τύπων άπειρη (Ματσαγγούρας, 2001: 304· Χαραλαμπίδης & Χατζησαββίδης, 1997). Οι συντάκτες του νέου ΠΣ συνεχίζουν τη μεθοδολογία και αξιολόγηση που πρότεινε το ΔΕΠΠΣ σε πολλά σημεία, ενσωματώνοντας πρόνοιες που σχετίζονται με την κατανόηση, την παραγωγή αλλά και την επεξεργασία του ΓΛ και

εξασφαλίζοντας τη συνέχεια μεταξύ των προγραμμάτων· η «ασυνέχεια» αφορά το «εκπαιδευτικό υλικό».

Οι συντάκτες του νέου ΠΣ και του Οδηγού μόλις πέντε χρόνια από την εισαγωγή των νέων σχολικών βιβλίων για τη γλώσσα εισηγούνται την κατάργησή τους ή —ορθότερα— τη μη υποχρεωτική χρήση τους διακηρύσσοντας ότι η χρήση «συγκεκριμένων σχολικών εγχειριδίων για το μάθημα της διδασκαλίας της νεοελληνικής γλώσσας αποδεικνύεται επιστημονικά και πρακτικά μια πλάνη για τη γλωσσική καλλιέργεια» (Οδηγός 2011: 200 & 209). Αυτός είναι και ο λόγος συγγραφής ενός συνοδευτικού οδηγού του ΠΣ, αφού τη «διδακτέα ύλη» θα πρέπει να την ετοιμάζουν οι ίδιοι οι εκπαιδευτικοί. Η πρότασή τους συνάδει με ένα πρόγραμμα κριτικού γραμματισμού (Cope, & Kalantzis, 1993· Lankshear & Knobel, 2003· Χατζησαββίδης, 2007). Το θέμα του γλωσσικού υλικού είναι γνωστό στην εκπαιδευτική κοινότητα, πβ. την αντικατάσταση έως 25% της ύλης των σχολικών βιβλίων (ΔΕΠΠΣ), τον «φάκελο» διδακτικού υλικού που προτάθηκε ακόμα παλιότερα (1982-85). Οι σφοδρές, όμως, αντιδράσεις τον Σεπτέμβριο της ίδιας χρονιάς από εκπαιδευτικούς, κυρίως, κύκλους για την καθυστέρηση της αποστολής των βιβλίων στα σχολεία δείχνουν τουλάχιστον απροθυμία αποκόλλησης από τον θεσμό του σχολικού βιβλίου (ΙΠΕΜ ΔΟΕ, 2008· ΚΕΜΕΤΕ-ΟΑΜΕ, 2008). Η συζήτηση για τη σκοπιμότητα και χρησιμότητα του σχολικού βιβλίου «καλά κρατεί», από την πλήρη αποδοχή του (Skierso, 1991: 432) ως ότι μπορούμε να βελτιώσουμε την ποιότητα της εκπαίδευσης σε μια νύχτα, αν απαλλαγούμε από αυτό (Postman, 1996: 115)⁷. Στα παραπάνω συμφραζόμενα, δικαιολογείται και μια άλλη κρίσιμη πρόταση του νέου ΠΣ, η διδασκαλία της γλώσσας μέσω διδακτικών (ή εκπαιδευτικών) σεναρίων, η οποία προσθέτει ένα ακόμα βαθμό δυσκολίας στην υλοποίησή του, καθώς η σχετική μεθοδολογία δεν είναι ευρέως γνωστή στους Έλληνες εκπαιδευτικούς.

Το διακύβευμα στην παρούσα φάση της ιστορίας της διδασκαλίας του γλωσσικού μαθήματος στη χώρα μας είναι εξαιρετικά σημαντικό. Με άλματα στη σύνταξη των ΠΣ από το 1982 και μετά, το θεωρητικό υπόβαθρο έχει στοιχιστεί σε μεγάλο βαθμό με τις διεθνείς εξελίξεις τόσο στη διδακτική της γλώσσας όσο και στην Παιδαγωγική.

⁷ Για μια αναλυτική αναφορά στο θέμα βλ. Ξανθόπουλος, 2010: 45-85

Έρευνες, όμως, δείχνουν (ΙΠΕΜ-ΔΟΕ, 2008· Ξανθόπουλος, 2005) ότι οι εκπαιδευτικοί της πράξης ακολουθούν ένα άλλο δικό τους ΠΣ, ένα κρυφό παραπρόγραμμα (hidden curriculum), που υποστηρίζεται συχνά από ίδιας ποιότητας σχολικά βιβλία τα οποία αντιφάσκουν με τις προδιαγραφές των ΠΣ που υλοποιούν. Η κατάργηση του σχολικού βιβλίου αυξάνει τις απαιτήσεις για συστηματική και σε βάθος γνώση των σχετικών κειμενογλωσσολογικών θεμάτων με κίνδυνο ούτε κριτικό γραμματισμό να καλλιεργούμε ούτε και το σύστημα της γλώσσας να διδάσκουμε (πβ. Νάκας 2007: 629).

Με τη σύγκριση και αντιπαραβολή των δύο ΠΣ υποστηρίζουμε ότι το ΠΣ του 2011 είναι ένα πρόγραμμα που και σε επίπεδο διακηρύξεων είναι επιστημονικά τεκμηριωμένο και ενσωματώνει πλήθος από τα καινοτόμα στοιχεία του ΔΕΠΠΣ, ενώ το εμπλουτίζει περαιτέρω ρητά με τις αρχές του κριτικού γραμματισμού αλλά και των πολυγραμματισμών (Halliday, 1985· New London Group, 1996· Μητσικοπούλου, 2004· Χατζησαββίδης, 2005). Ταυτόχρονα, το πρόγραμμα αυτό είναι ρηξικέλευθο σε σχέση με το ΔΕΠΠΣ ειδικά στον τομέα της μεθοδολογίας, αφού εισηγείται τον περιορισμό ή την κατάργηση των σχολικών βιβλίων και απευθύνεται άμεσα στους εκπαιδευτικούς ζητώντας τους να αναλάβουν οι ίδιοι το ρόλο του «συγγραφέα» της διδακτέας ύλης.

Βιβλιογραφία

- Αγγελάκος, Κ. 2005. Το "Διαθεματικό" Πρόγραμμα Σπουδών και τα νέα διδακτικά εγχειρίδια της Νεοελληνικής γλώσσας του γυμνασίου: δείκτες στασιμότητας, συνέχειας και αλλαγής. Στο *Μελέτες για την ελληνική γλώσσα. Πρακτικά της 26ης Ετήσιας Συνάντησης του Τομέα Γλωσσολογίας του Τμήματος Φιλολογίας του ΑΠΘ*, 14 και 15 Μαΐου 2005, Θεσσαλονίκη, 15-22.
- Βρεττός, Ι. & Καψάλης, Α. 1999. *Αναλυτικό Πρόγραμμα*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα
- Γρόλλιος, Γ. 2012. Βίντεο από εισήγησή του στην Κοζάνη, ηλ. διευθ.: <http://www.youtube.com/watch?v=WqJymwvo-W8>
- Ιορδανίδου, Α. (2006, 15 Οκτ.). Δεν αλλάζει μόνο το διδακτικό υλικό. *Η Καθημερινή, Αφιέρωμα: Τα νέα βιβλία αλλάζουν το σχολείο*. ηλ. διευθ.: http://news.kathimerini.gr/4dcgi/_w_articles_civ_253066_15/10/2006_201226
- ΙΠΕΜ-ΔΟΕ 2009. *Νέα σχολικά βιβλία. Εμπειρίες των εκπαιδευτικών. Πανελλαδική έρευνα*. (Επιμ. Α. Εμβάλωτης). Αθήνα.
- Καψάλης, Α. & Χαραλάμπους, Δ. 2008. *Σχολικά Εγχειρίδια. Θεσμική εξέλιξη και σύγχρονη προβληματική*. Αθήνα: Μεταίχμιο.
- ΚΕΜΕΤΕ-ΟΛΜΕ, 2008. *Σχολικά προγράμματα και βιβλία στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση*. Ανακτήθηκε στις 19/10/2009 από <http://olme-attik.att.sch.gr/confs.php?j=1>
- Ματσαγγούρας, Η. 2001. *Κειμενοκεντρική προσέγγιση του γραπτού λόγου*. Αθήνα: Γρηγόρης.

- Ματσαγγούρας, Η. 2002. Διεπιστημονικότητα, διαθεματικότητα και ενιαιοποίηση στα νέα προγράμματα σπουδών: Τρόποι οργάνωσης της σχολικής γνώσης. *Επιθεώρηση Εκπαιδευτικών Θεμάτων*, 7, 19-36.
- Μητσκοπούλου, Β. 2004. Γραμματισμός,
ηλ. διευθ.: http://www.komvos.edu.gr/glwssa/Odigos/odigos_n.htm
- Μοσχονάς, Σ. 2006. *Το φάντασμα της ύλης. Γονικά Νέα*, 56, 13-14.
- Μπονίδης, Κ. 2004. *Το περιεχόμενο του σχολικού βιβλίου ως αντικείμενο έρευνας: Διαχρονική εξέταση της σχετικής έρευνας και μεθοδολογικές προσεγγίσεις*. Αθήνα: Μεταίχιμο.
- Νάκας, Α. 2007. Σχολική διδασκαλία γραμματικοσυντακτικών φαινομένων. Σχετικά με το υποκείμενο της άκλιτης μετοχής. Στο *Η Πρωτοβάθμια εκπαίδευση και οι προκλήσεις της εποχής μας. Πρακτικά συνεδρίου Πανεπιστημίου Ιωαννίνων-Σχολή Επιστημών της Αγωγής, 17-20 Μαΐου 2007*, Ιωάννινα, 605-630.
- Ντίνας, Κ., Αλεξίου, Β., Γαλάνη, Α. & Ξανθόπουλος, Α. 2003. Πόσο πιο “διαθεματικό” και ανανεωμένο είναι τελικώς το ΔΕΠΠΣ. *Σύγχρονη Εκπαίδευση*, 131, 41-56.
- Ντίνας, Κ. & Ξανθόπουλος, Α. 2010. Τα λογοτεχνικά κείμενα και πώς αξιοποιούνται στη διδασκαλία της γλώσσας. Έρευνα στα σχολικά εγχειρίδια της γλώσσας των Γ', Δ', Ε' & ΣΤ' τάξεων του Δημοτικού Σχολείου. Στο Κ. Ντίνας, Α. Χατζηπαναγιωτίδη, Α. Βακάλη, Τ. Κωτόπουλος, & Α. Στάμου, (Επιμ.), *Πρακτικά Πανελληνίου Συνεδρίου με διεθνή συμμετοχή «Η διδασκαλία της ελληνικής γλώσσας (ως μητρικής/πρώτης, δεύτερης/ξένης)» Νυμφαίο, 4-6 Σεπτεμβρίου 2009*, ηλ. διευθ: <http://linguistics.nured.uowm.gr/Nimfeo2009/praktika/files/down/paraskeui/aithusa1/DinasKsanthopoulos.pdf>
- Ξανθόπουλος, Α. 2005. *Η επικοινωνιακή προσέγγιση στη γλωσσική διδασκαλία. Απόψεις και πρακτικές των δασκάλων της Δυτικής Μακεδονίας*. Αδημοσίευτη μεταπτυχιακή εργασία. Πανεπιστήμιο Δυτικής Μακεδονίας, ηλ. διευθ.: <https://www.dropbox.com/s/q3t60ysy9taqi41/Xanthopoulos.pdf>
- Ξανθόπουλος, Α. 2010. *Αξιολόγηση των δομικών και λειτουργικών χαρακτηριστικών των σχολικών εγχειριδίων νεοελληνικής γλώσσας του δημοτικού σχολείου*. Αδημοσίευτη διδακτορική διατριβή. Πανεπιστήμιο Δυτικής Μακεδονίας, ηλ. διευθ.: <http://phdtheses.ekt.gr/eadd/handle/10442/20735>
- Ξωγέλλης, Π.Δ. 2000. *Εισαγωγή στην παιδαγωγική* (6η έκδ.). Θεσσαλονίκη: Αφοι Κυριακίδη.
- Πρόγραμμα σπουδών για τη διδασκαλία της νεοελληνικής γλώσσας και της λογοτεχνίας στο Δημοτικό σχολείο. Ηλ. διευθ.: <http://ebooks.edu.gr/2013/newps.php>
- Τσολάκης, Χ. 2006, 11 Δεκεμβρίου. Οι οχτώ «πληγές» των νέων σχολικών βιβλίων. *Ο Αγγελιοφόρος*, 16 & 41.
- ΦΕΚ 303/τ. Β' (13-03-2003). *Διαθεματικό Ενιαίο Πλαίσιο Προγραμμάτων Σπουδών*.
- Φλουρής, Γ. & Ιβρίντελη, Μ. 2007, 17-20 Μαΐου. Ασυμβατότητα, αναντιστοιχία, ασυμμετρία, ασυνέχεια: οι τέσσερις πληγές του ελληνικού σχολικού προγράμματος. Ένα παλιό φαινόμενο και η σύγχρονη συνέχειά του. Στο *Η Πρωτοβάθμια εκπαίδευση και οι προκλήσεις της εποχής μας. Πρακτικά συνεδρίου Πανεπιστημίου Ιωαννίνων-Σχολή Επιστημών της Αγωγής*, Ιωάννινα, 40-48.

